alan uygulamaların yaşaması için çalışmak, bunları ortadan kaldırarak yerlerine toplumun inançları, tarihî, ahlâkî ve kültürel değerleriyle bağdaşmayan yabancı âdet ve gelenekleri getirmek isteyen eğilimlerle mücadele etmek, hem Kur'an'da hem de hadislerde önemle üzerinde durulan "iyiliği emretme, kötülüğe engel olma" (emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker) prensibinin bir gereğidir (ayrıca bk. ÖRF).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 134; *Müsned*, II, 50; IV, 357, 359, 360, 361; Buhârî, "Büyû'", 73, 74, 76, "Libâs", 82-87; Müslim, "Müsâkāt", 79-80, "Libâs", 115-119, "'İlim", 15, "Zekât", 69; İbn Mâce, "Fiten", 20; Ebû Dâvûd, "Libâs", 4; "Melâhim", 17; Tirmizî, "Nikâh", 1, "Büyû'", 19, "Tefsîr", 5/7, "İsti'zân", 7; Nesâî, "Zînet", 1, "Zekât", 64; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, II, 823; Kādî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. M. Tâvît et-Tancî), Rabat 1383/1963, I, 52; Karâfî, *el-İḥkâm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1387/1967, s. 231-232; İbn Teymiyye, *Ṣıḥḥatü uṣûli meẕhebi ehli'l-Medîne*, Kahire, ts., s. 21 vd.; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvaḳḳıʿîn* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, II, 361 vd.; Şâtıbî, *el-Muvâfaḳāt* (nşr. Abdullah Dıraz), Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), II, 286 vd.; Aclûnî, *Keşfü'l-ḫafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Halep, ts. (Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî), II, 263; İbn Âbidîn, *Neşrü'l-ʿarf fî binâ'i baʿżi'l-aḥkâm ʿale'l-ʿurf* (*Mecmûʿatü'r-resâ'il* içinde), İstanbul 1321, II, 116 vd., 118-121, 132 vd.; Mustafa Ahmed ez-Zerkā, *el-Fıḳhü'l-İslâmî fî s̱evbihi'l-cedîd* (*el-Medḫal*), Dımaşk 1958, II, 894 vd.; Muhammed b. Hasan el-Hacvî, *el-Fikrü's-sâmî fî târîḫi'l-fıḳhi'l-İslâmî*, Medine 1396-97/1976-77, II, 405-411; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Maḳāṣıdü'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, Tunus 1978, s. 91; Halil İnalcık, "Osmanlı Hukuna Giriş", *SBFD*, XIII/2 (1958), s. 102-126; a.mlf., "Mahkeme", *İA*, VII, 149-151; a.mlf., "Örf", *İA*, IX, 480; Câsim Uceyl, "el-Müsteşriḳūn ve meṣâdirü't-teşrîʿi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Ḥuḳūḳ ve'ş-şerîʿa*, VI/2, Kuveyt 1402/1982, s. 77 vd.; Şerif Efendi, "Sultan Selim Hân-ı Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâleât", *TOEM*, XXXVIII (1332), s. 74 vd.; R. A. Kern, "Adat Hukuku", *İA*, I, 129-131; I. Goldziher, "Âdet", *İA*, I, 137; a.mlf.— M. Fuad Köprülü, "Fıkıh", *İA*, IV, 601-622; Ömer Lûtfi Barkan, "Kanûn-nâme", *İA*, VI, 185-196; M. Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 99, 155; G. H. Bousquet—Sh. T. Lokhandwalla—J. Prins, "ʿÂda", *EI²* (Fr.), I, 174-179.

 HAYREDDİN KARAMAN

☐ KELÂM. (bk. HÂRİKULÂDE).

☐ TÜRK TARİHİ. (bk. RESM).

ÂDET GÖRME

(bk. HAYIZ).

ADEVÎ, Ali b. Ahmed

(علي بن أحمد العدوي)

Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî el-Adevî (ö. 1189/1775)

Mâlikî fakihi.

Mısır'ın Saîd bölgesinde Menfelût yakınlarındaki Benî Adî'de doğdu (1112/1700). Daha sonra Kahire'ye giderek Muhammed el-Büleydî, Abdullah el-Mağribî, İbrâhim el-Feyyûmî, Sâlim en-Nefrâvî, Şelebî ve Hifnî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Mâlikî fıkhında büyük bir otorite olarak halk ve yöneticilerin sevgi ve saygısını kazanan Adevî, başta Ezher olmak üzere Kahire'deki birçok medresede ders verdi. Aralarında Derdîr, Desûkī, Kal'î, Bennânî gibi âlimlerin de bulunduğu pek çok talebe yetiştirdi. Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şinâvî vasıtasıyla Ahmediyye tarikatına intisap etti. 10 Receb 1189'da (6 Eylül 1775) Kahire'de vefat etti.

Zamanında Mâlikî fukahasının en önde gelenlerinden olan Adevî, Mâlikî fıkhına dair eserlerin şerhlerine hâşiyeler yazan ilk müellif olarak da bilinir. Eserlerinin hemen hepsi hâşiye tarzında olup başlıcaları şunlardır: **1.** Haraşî'nin, Halîl b. İshak'ın *Muḫtaṣar*'ına yaptığı şerhin hâşiyesi (Bulak 1299, 1317, 1319; şerhin kenarında, I-VIII). **2.** Zürkānî'nin Ali el-Menûfî'ye ait *el-ʿİzziyye* (*el-Muḳaddimetü'l-ʿİzziyye*) adlı esere yaptığı şerhin hâşiyesi (Bulak 1298; Kahire 1229, 1304). **3.** İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *Risâle*'sine Ali el-Menûfî'nin *Kifâyetü'ṭ-ṭâlibi'r-rabbânî* adıyla yaptığı şerhin hâşiyesi (I-II, Bulak 1288; Kahire 1300, 1310). Bu üç eser Mâlikî fıkhına dairdir. **4.** *ed-Dürretü'l-ferîde ʿale'l-kelimâti't-tevḥîdiyye*. Emîr Muhammed'in *Matlaʿu'n-neyyireyn fîmâ yeteʿallaḳ bi'l-ḳudreteyn* adlı eseriyle birlikte basılmıştır (Kahire 1896).

Bu eserlerden başka, Irâkī'nin hadis ıstılahlarına dair *el-Elfiyye* adlı eserine Şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî'nin, Abdurrahman el-Ahderî'nin mantıka dair *es-Süllem* adlı eserine Ahmed el-Mollâvî'nin, İbrâhim el-Lekānî'nin *Cevheretü't-tevḥîd* adlı eserine oğlu Abdüsselâm el-Lakānî'nin yaptığı şerhlere hâşiyeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Murâdî, *Silkü'd-dürer*, Bulak 1301, III, 206; Cebertî, *ʿAcâ'ibü'l-âs̱âr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fâris), I, 476-479; Brockelmann, *GAL*, II, 316, 415; *Suppl.*, II, 435, 439, 738; Serkîs, *Muʿcem*, I, 474, 820; II, 1314-1315; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, Kahire 1349 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), I, 341-342; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, V, 65; Kehhâle, *Muʿcemü'l-mü'ellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), VII, 29-30; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1347 → Beyrut 1402/1982, II, 712.

 AHMET ÖZEL

Ali b. Ahmed el-Adevî'nin el yazısı

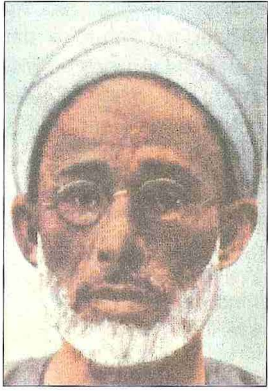
ADEVÎ, Muhammed Haseneyn

(محمد حسنين العدوي)

Şeyh Muhammed Haseneyn Mahlûf el-Adevî (ö. 1936)

Mâlikî fakihi, âlim ve Ezher'in yöneticilerinden.

Mısır'da Asyût vilâyetine bağlı Benî Adî'de doğdu (18 Mart 1861). Bir ulemâ ailesine mensuptur. İslâmî ilimlere dair temel bilgileri öğrendikten sonra Ezher'e girdi. On iki yıl süren tahsil hayatı sırasında zekâsıyla dikkati çekti. "Üstün başarı" derecesiyle **âlimiyye*** pâyesi aldı. Bir süre Ezher'de hocalık yaptı. Çeşitli ilimlerdeki şöhreti yanında disiplinli çalışmasıyla da tanındı ve bazı önemli görevlerde bulundu. Bu sırada Ezher'de birtakım yenilikler yaptı. Kurduğu yeni ve modern kütüphanenin ilk müdürü oldu. Bir süre sonra Ezher ile dinî enstitülere başmüfettiş tayin edildi; ayrıca Ezher İdare Meclisi üyeliğine getirildi. Daha sonra Tanta Ahmedî Camii şeyhi olan Adevî, Ezher ve dinî enstitüler müdürlüğü yaptı. Ezher'deki birçok faaliyeti yanında, Kefrüşşeyh vilâ-

Muhammed Haseneyn el-Adevî

yetindeki Desuk Enstitüsü, Dimyat Enstitüsü ve Tanta'daki Ahmedî Enstitüsü gibi Ezher'e bağlı dinî enstitüleri ıslah etti. Bu enstitülere giriş şartlarıyla eğitim ve öğretim programlarını düzenledi yeni binalar yaptırdı. Dört fıkıh mezhebini temsilen otuz kişiden oluşan Ezher Büyük Âlimler Cemaati (Cemâatü kibâri'l-ulemâ) ve Ezher Yüksek Meclisi üyeliğine seçildi. Daha sonra Ezher meşihatlığına vekil tayin edildi. Osmanlı Devleti tarafından kendisine üçüncü dereceden Mecîdî nişanı ile ikinci dereceden Osmânî nişanı verildi; ayrıca Mısır'da birinci dereceden "ilmî taltif kisvesi" aldı. 1915'te, Ezher'le ilgili bazı konularda, Mısır'ın başında bulunan Hüseyin Kâmil ile aralarında anlaşmazlık çıkınca idarî görevlerinden alındı. Bunun üzerine kendisini tamamen öğretime ve kitap yazmaya verdi. Aynı zamanda, Halvetiyye'nin Şerkāviyye kolunun faal bir mensubu ve tarikatın kurucusu Ahmed b. Şerkāvî el-Halîfî'nin önde gelen talebeleri arasında bulunuyordu. Nisan 1936'da vefat etti; Kahire'de Abbâsiyye semtindeki Karâfetülhafîr Mezarlığı'na defnedildi.

Başta fıkıh ve tasavvuf olmak üzere naklî ve aklî ilimlerle ilgili kaleme aldığı eserlerin büyük bir kısmı yayımlanmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Bülûġu's-sûl fî medḫali ʿilmi'l-uṣûl; el-Ḳavlü'l-câmiʿ fi'l-keşf ʿan muḳaddimeti Cemʿi'l-cevâmiʿ; el-Ḳavlü'l-mübîn fî ḥukmi'l-muʿâmele beyne'l-ecânib ve'l-müslimîn; el-Fuṣûlü'l-vâfiyât fî aḥkâmi'l-muʿâmelât; Fetâvâ şerʿiyye; el-Mevâriŝ fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye; Şerḥu'l-Mevridi'r-Raḥmânî fi't-tevḥîd ve't-taṣavvuf; Ḥükmü't-tevessül bi'l-enbiyâʾ ve'l-evliyâʾ; İtḥâfü'l-verrâd bi-eşiʿʿati'l-evrâd li's-sâdeti'l-Ḫalvetiyye; el-İfâdâtü'l-ḳudsiyye fî beyâni baʿḍi'l-ıṣṭılâḥâti'l-ḥikemiyye; et-Taṣavvurâtü'l-evveliyye fi'l-meṭâlibi'l-ḥikemiyye; Taʿlîḳa ʿalâ Risâleti'l-Âmilî fî ʿilmeyi'l-cebr ve'l-ḥisâb; el-Ḥâşiyetü'l-kübrâ ʿale'l-Maʿḳūlâti'l-ḥikemiyye fi'l-felsefe; ʿUnvânü'l-beyân fî ʿulûmi't-tibyân; el-Medḫalü'l-münîr fî muḳaddimeti ʿilmi't-tefsîr; et-Taʿlîḳ ʿalâ Nuḫbeti'l-fiker.*

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Ḫıṭaṭü't-Tevfîḳıyye*, Bulak 1306, IX, 179; Serkîs, *Muʿcem*, II, 1648-1649; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 446; Zeki Mücâhid, *el-Aʿlâmü'ş-şarḳıyye*, Kahire 1945, II, 160; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, VI, 326; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), IX, 231; *Fihrisü'l-Mektebeti'l-Ezheriyye*, IV, 152; VI, 143; Muhammed Suâd Celâl, "el-İmâmü'l-ḥucce eş-Şeyḫ Muḥammed Ḥaseneyn Maḫlûf el-ʿAdevî", *Mecelletü'l-Ezher*, LV/9, Kahire 1983, s. 1510-1519; F. De Jong, "al-ʿAdawī", *EI² Suppl.* (İng.), I, 40-41.

 MÂCİDE MAHLÛF

ADEVİYYE

(العدوية)

Adî b. Müsâfir'e nisbet edilen bir tarikat.

Adî b. Müsâfir'in vefat ettiği 557 (1162) yılından itibaren Musul ve civarında birkaç asır varlığını sürdüren bu tarikat, daha sonra şeyhe hürmet ve tâzimde ileri gidip onu ilâhlaştırma noktasına kadar götüren bazı müfrit taraftarları vasıtasıyla Yezîdîliğe dönüştürülmüştür. Başlangıçta tam mânasıyla Sünnî bir tarikat olan Adeviyye, böylece şeriat dışı bir tarikat haline gelmiştir. Bugün sadece Yezîdîlik'le ilgisi dolayısıyla üzerinde durulan ve Sohbetiyye adıyla da anılan tarikatın âdâb, erkân ve tarihî inkişafı hakkında fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda Adeviyye tarikatından çok bu tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Adî b. Müsâfir hakkında bilgi mevcuttur (bibliyografya için bk. **ADÎ b. MÜSÂFİR**).

 SÜLEYMAN ULUDAĞ

ÂDID

(عاضد)

Sözlükte "yardım eden, destekleyen" anlamına gelen kelime, hadis ilminde, eksikliği bulunan bir haberin eksikliğini gideren ikinci bir haber için kullanılmıştır (bk. MÜTÂBAAT).

ÂDID-LİDÎNİLLÂH

(العاضد لدين الله)

Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf (ö. 567/1171)

Son Fâtımî halifesi (1160-1171).

20 Muharrem 546'da (9 Mayıs 1151) Kahire'de doğdu. Bu sırada devlet zayıf düşmüştü ve karışıklıklar içindeydi. Fâtımî idaresi Mısır'ın Sünnî halkı tarafından desteklenmediği gibi, Bedr el-Cemâlî'den (ö. 1094) beri ülkeyi fiilen vezirler yönetmekteydi. Büyük kumandanlardan vezirlik makamına geçenler "sultan" unvanını alıyor, sikke ve hutbede adları halife ile beraber anılıyordu.

Vezir Talâiʿ b. Rüzzîk, genç Fâtımî Halifesi Fâiz'in 3 Temmuz 1160 tarihinde ölümü üzerine onun yerine henüz dokuz yaşındaki Ebû Muhammed Abdullah'ı el-Âdıd-Lidînillâh unvanıyla halife ilân etti. Ayrıca halifeyi ve sarayı kontrol altında tutabilmek için onu kızlarından biriyle evlendirdi ve böylece devlet idaresine tamamen hâkim oldu. Talâi'in Eylül 1161'de öldürülmesi üzerine yerine Rüzzîk vezir tayin edildi. Rüzzîk'ten sonra sırasıyla Kûs Valisi Şâver ve saray ağası Dirgām vezir oldu. Ancak Şâver 25 Mayıs 1164 tarihinde yeniden Fâtımî vezirliğini ele geçirdi. Kudüs Haçlı Kralı Amaury'nin 1168 yılında Mısır'da Şâver'e karşı çıkarttığı isyanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine elebaşıları Kudüs'e kaçtılar. Amaury isyancıların teşvikiyle Mısır'ı işgale karar verdi ve 19 Ekim 1168'de Askalân'dan Mısır'a hareket etti. Bunun üzerine Şâver ve Âdıd, Nûreddin Zengî ile Esedüddin Şîrkûh'tan yardım istediler. Şîrkûh 7000 kişilik bir orduyla Mısır'a hareket edince Amaury ülkesine döndü. Şîrkûh Kahire'de Halife Âdıd ve veziri Şâver tarafından karşılandı. Şâver, Şîrkûh'un yeğeni Selâhaddin (Eyyûbî) ve arkadaşları tarafından kendileri aleyhinde faaliyette bulunduğu için tutuklandı ve Halife Âdıd'ın emriyle 18 Ocak 1169 tarihinde idam edildi. Daha sonra Şîrkûh vezirlik makamına getirildi.

Şîrkûh vezir tayin edildikten iki ay sonra öldü. Nûreddin'in kumandanlarının tavsiyesi üzerine Âdıd 26 Mart 1169 tarihinde Selâhaddin'i vezir tayin etti. Selâhaddin'i ve Oğuzlar'ı kendileri için tehlikeli gören muhalifleri, onları Mısır'dan atmak için Haçlılar'la iş birliği yaptılar. **Üstâdüddâr*** Emîr Cevher'in